

O kačjih pastirjih reke Drave

Matjaž Bedjanič, Ali Šalamun, Damjan Vinko

Čeprav je Drava naša najbolj vodnata in po dolžini toka v Sloveniji naša druga najdaljša reka, je na podlagi raznovrstnosti kačjih pastirjev marsikateri odonatolog ne bi uvrstil na zmagovalni oder slovenskih odonatoloških vročih točk. Morda ji res manjka nekaj mistične eksotike, ki na vzhodu naše dežele krasi Muro, morda pa razlog leži le v dosedanji slabši raziskanosti same reke in ožjega območja ob njej. Podrobnejši pregled, ki ga bomo strnili v pričujočem prispevku, namreč govori o tem, da je favna kačjih pastirjev Drave raznolika in zanimiva. Tako kot sama reka pa kaže na posameznih odsekih zelo različen značaj.

Kačji pastirji (Odonata) so plenilske žuželke z nepopolno preobrazbo, katerih razvoj je tesno povezan z mokrišči, in ni je reke, ob kateri nas od pomladi do jeseni ne bi

razveseljevale čudovite barve in navdušujoči letalski manevri odraslih žuželk. Ob tem spomnimo, da so kačji pastirji pravzaprav pravcate »žuželčje dvoživke«, katerih razvoj

Ko reka Drava pri Libeličah vstopi v Slovenijo, je njen tok upočasnen, kar ustreza kačjemu potočniku (Ophiogomphus cecilia), vrsti z evropske Direktive o habitatih. Za ohranjanje njegovega ugodnega varstvenega stanja je Drava na tem odseku razglašena za območje Natura 2000. Foto: Matjaž Bedjanič.

in življenje sta razpeta med vodo in zrakom. Človeškim očem prikriti in mnogo daljši del svojega življenja namreč preživijo kot ličinke pod vodno gladino. Pri nekaterih vrstah traja ta del njihovega razvojnega kroga celo več let. Šele ko ličinke zaključijo razvoj, zapustijo podvodno okolje in se na bregu ali steblih obrežnega rastlinja preobrazijo v odrasle žuželke.

Ljubitelji in raziskovalci kačjih pastirjev, združeni v Slovenskem odonatološkem društvu, smo na ožjem območju ob reki Dravi med Libeličami in Središčem ob Dravi doslej zabeležili 48 vrst kačjih pastirjev od

skupno 73 vrst, ki jih šteje slovenska odonatna favna. Ob tem je treba poudariti, da kljub zbranim 1.600 favnističnim podatkom z 290 najdišč sistematične raziskave favne kačjih pastirjev ob reki Dravi doslej niso bile izvedene. Številna zanimiva območja so v odonatološkem oziru žal še slabo poznana, saj smo jih obiskali le enkrat ali dvakrat, kar seveda še zdaleč ni dovolj za vpogled v celotno sliko odonatne favne določenega območja.

Naš odonatološki spust po Dravi začnimo z mejnim odsekom reke pri Libeličah in Viču, kjer se reka zaradi zajezitve za hidrocentra-

Medtem ko se pri večini raznokrilih kačjih pastirjev velike sestavljene oči na vrhu glave stikajo, so pri družini porečnikov oči široko razmaknjene, po čemer njene predstavnike zlahka prepoznamo. Reko Dravo med Libeličami in Mariborom naseljuje najmočnejša populacija kačjega potočnika (Ophiogomphus cecilia, spodaj) v Sloveniji. Sicer najpogostejši predstavnik družine pri nas je blede peščenec (Onychogomphus forcipatus, desno zgoraj), ki ga tudi ob Dravi pogosto vidimo. Popotni porečnik (Gomphus vulgatissimus, desno spodaj) je v Dravi nekoliko redkejši, saj ličinkam ustrezajo bolj замуljeni predeli reke. Foto: Matjaž Bedjanič.

lo Dravograd kaže še mogočnejša kot sicer. Kot velja za celotni tok med Dravogradom in Mariborom, je bil njen značaj pred izgradnjo hidrocentral drugačen, mnogo bolj divji in neukročen. O odonatni favni takratnega časa lahko le ugibamo, dejstvo pa je, da spremenjene razmere in počasnejši vodni tok ter struktura rečnega sedimenta danes ustrezajo kačjemu potočniku (*Ophiogomphus cecilia*), vrsti iz družine porečnikov (Gomphidae), po kateri je Drava, še posebej njen zgornji tok v Sloveniji, med domačimi odonatologi gotovo najbolj znana. V Sloveniji je kačji potočnik kot ranljiva vrsta uvrščen v *Pravilnik o uvrstitvi ogroženih rastlinskih in živalskih vrst v rdeči seznam*. Zavarovan je tudi z *Uredbo o zavarovanih prosto živečih živalskih vrstah* ter uvrščen tako v njeni *Prilogi 1A* in *2A* kot v *Prilogi II* in *IV*

Direktive o habitatih EU. To obvezuje Republiko Slovenijo, da dosledno varuje bivališča vrste, določi območja varstva ter zagotavlja in tudi spremlja splošno ugodno ohranitveno stanje njenih populacij. Kačji potočnik je sicer vrsta nižinskih rek, tam živijo ličinke, zakopane v mivkasto ali peščeno dno mirnejših rečnih predelov. Razvoj in podvodno življenje ličink trajata kar dve do tri leta, nakar se zgodaj poleti preobrazijo v odrasle žuželke. Kot dokaz razvoja vrste na določenem odseku reke lahko njihove leve najdemo po obrežnih koreninah, drevesnih deblih in zelnati obrežni vegetaciji. Odrasli so hitri letalci in jih ob velikih rekah stežka opazimo. Zanimivo pa je, da se v obdobju do spolne zrelosti klatijo po okoliških hribih, kar so nam razkrila posamična opazovanja z vrhov Strojne, Pohorja in Kozjaka. Glede

Kljub predrugačenju reke z izgradnjo hidroelektrarn najdemo ob Dravi med Dravogradom in Mariborom številne slikovite in tudi odonatološko zanimive koticke, kot je zatok pri Mariborskem otoku. Foto: Matjaž Bedjanič.

na nižinski značaj kačjega potočnika so bile z najdbami levov potrjene močne populacije vrste na delih Drave med elektrarnami nad Mariborom pred dvema desetletjema precej-

šnje presenečenje, so pa z odonatološkega vidika pomembno dopolnile razglasitev območja *Natura 2000 Zgornja Drava s pritoki*. Sama reka z ozkim obrežnim pasom v zgor-

Pasasti bleščavec (Calopteryx splendens) sodi med enakokrile kačje pastirje. V Sloveniji je splošno razširjen v nižinah in tudi ob Dravi je zelo pogost. Samec in samica sta različno obarvana – prvi frfotajoč nad vodno gladino razkazuje kovinsko modro bleščavo telo in obarvani pas kril (spodaj), njegova družica (naslednja stran) pa je odeta v bolj umirjene zelenkaste barvne tone. Foto: Matjaž Bedjanič.

njem delu svojega toka po Sloveniji, z izjemo že omenjenega kačjega potočnika, ne ponuja odonatoloških presežkov. Združba vrst je dokaj enolična, najpogostejši enakokrili kačji pastirji so modri bleščavec (*Calopteryx virgo*), nekoliko redkejši pasasti bleščavec (*C. splendens*), pa pogosta sinji presličar (*Platycnemis pennipes*) in modri kresničar (*Ischnura elegans*), med raznokrilimi kačjimi pastirji pa še dve drugi vrsti iz družine po-

rečnikov – popotni porečnik (*Gomphus vulgatissimus*) in bledi peščenec (*Onychogomphus forcipatus*) – ter še katera od sicer zelo pogostih vrst iz ostalih družin. Vrvež kačjih pastirjev pa je mnogo bolj raznolik ob Dravograjskem jezeru, kjer smo doslej kljub le občasnim obiskom popisali že 26 vrst. Čeprav je umetno akumulacijsko jezero, se je z odlaganjem sedimenta in zaraščanjem v nekaj desetletjih spremenilo v izjemno mo-

Sinji presličar (Platycnemis pennipes, desno zgoraj), ki ga hitro prepoznamo po značilni obarvanosti in razširjenih golencih nožic, je po številu zbranih favnističnih podatkov najpogostejši kačji pastir ob reki Dravi. Prodni paškratec (Erythromma lindenii, desno spodaj) je vrsta, ki v Sloveniji širi območje razširjenosti. Ob Dravi smo ga na peščici najdišč prvič zabeležili šele v letih 2021 in 2022. Foto: Matjaž Bedjanič.

krišče s pisanim rastlinskim in živalskim svetom. Kačjim pastirjem takšna naravna sukcesija rastlinskih združb močvirnih življenjskih okolij ugaja, še posebej, ker jih pri nas na Koroškem ni v izobilju. Med redkimi opazovanji na tem območju omenimo pega-stega lesketnika (*Somatochlora flavomaculata*) in pa dve desetletji stari presenetljivi najdbi kritično ogroženega stasitega kamenjaka (*Sympetrum depressiusculum*).

Z nekaj izjemami se odonatološka slika Drave, ki je skoraj do Maribora ukleščena v razmeroma ozko dolino med gozdnimi pobočji Pohorja in Kozjaka, ne spremeni. Šele ob prihodu v odprti nižinski svet se zaradi večje raznolikosti obrečnih življenjskih okolij in počasnejšega rečnega toka srečamo z dodatnimi vrstami kačjih pastirjev. Pred izgradnjo hidroelektrarn Zlatoličje in Formin ter posledično speljavo reke v skoraj štirideset kilometrov umetnih kanalov je bila tukaj ohranjena značilna spreminjajoča podoba nižinske reke s številnimi prodišči, otoki, stranskimi rokavi, mrtvicami in poplavnimi gozdovi.

Danes se po stari strugi Drave med Mariborom in Ptujem ter na rečnih odsekih med Ptujem in Središčem ob Dravi pretaka nezadostna količina vode, naravni procesi rečne dinamike in s tem povezana biotska raznovrstnost pa so močno okrnjeni. Kljub temu in pomanjkanju novodobnih odonatoloških raziskav že suhoparen podatek o 32 popisanih vrstah kačjih pastirjev na območju med Mariborom in Ptujem govori o zanimivi odonatni favni. Nekatere manjše mrtvice, zatoki, studenčnice in opuščene gramoznice ob reki so pravi odonatološki biseri. Med varstveno pomembnimi oziroma ogroženimi ali zavarovanimi vrstami tukaj omenimo na primer rjavo devo (*Aeshna grandis*) in nosno jezerko (*Epithea bimaculata*). V kontekstu evropskega naravovarstvenega pomena območja in posebnega ohranitvenega območja oziroma območja *Natura 2000 Drava*, ki se ob reki razteza med Meljem in Središčem ob Dravi, sta izmed kačjih pastirjev pomembni dve kvalifikacijski vrsti – že

omenjeni kačji potočnik ter koščični škratec (*Coenagrion ornatum*). Zadnjega smo pred četrto stoletje našli v Šturmovcih, državno naravovarstvo pa vse do danes ni zmoglo zagotoviti podpore za osnovne raziskave, ki bi podrobneje ovrednotile njegovo dejansko razširjenost in ogroženost na območju ob Dravi. Sicer smo v Šturmovcih, na območju, ki je zavarovano kot krajinski park, doslej popisali 27 vrst. Tudi širše območje ob Dravi med Turniščem in Borlom je vsekakor pomembno tudi v odonatološkem oziru. Čeprav novodobnih podatkov skorajda ni, o tem zgovorno govori podatek, da smo doslej tukaj opazovali že 46 vrst kačjih pastirjev. Ob sami Dravi, kot odraz njenege vedno bolj nižinskega značaja, od obeh bleščavcev prevladuje pasasti bleščavec, zelo pogost je tudi sinji presličar, na obrežju reke pa se jim pogosto pridružijo blede peščenec in kateri od modračev, izmed katerih so najpogostejši temni (*Orthetrum albistylum*), prodni (*O. cancellatum*) in sinji modrač (*O. brunneum*). Od redkejših vrst velja omeniti kačjega potočnika, posamični starejši najdbi stasitega kamenjaka pri Markovcih in Tržcu in pa nekaj opazovanj prodnega paškratca (*Erythromma lindeni*) iz okolice Frankovcev in Markovcev, ki pri nas tudi ob Dravi očitno širi svoje območje razširjenosti.

V odonatološkem oziru je z doslej opazovanimi 40 vrstami kačjih pastirjev bogato tudi območje ob Dravi med Ormožem in Središčem ob Dravi. To predstavlja enega od zadnjih delov naravne struge reke Drave in pokrajino ob njej, z ekološko in naravovarstveno najvrednejšimi ekosistemi – meandri, prodišči, brzicami, rokavi, mrtvicami, trstišči in poplavnim logom. Na severnem robu omenjenega območja, v neposredni bližini Ormoškega jezera, naj omenimo kot pomembna sekundarna življenjska okolja kačjih pastirjev še gramoznico Jurkovec ter nekdanje bazene odpadnih vod Tovarne sladkorja Ormož, ki so danes zavarovani kot Naravni rezervat Ormoške lagune in so v zglednem naravovarstvenem upravljanju

Območje med Ormožem in Središčem ob Dravi je v odonatološkem oziru najbogatejše, kar je odsev številnih raznolikih vodnih življenjskih okolij v širšem prostoru ob reki. V Naravnem rezervatu Ormoške lagune (zgoraj) smo odonatologi zgolj priložnostno popisali 27 vrst, na območju Krajinskega parka Središče ob Dravi (desno) pa pred dvema desetletjema 28 vrst kačjih pastirjev. Foto: Matjaž Bedjanič.

Društva za opazovanje in proučevanje ptic Slovenije (DOPPS). Izmed zanimive družine tukaj živčih vrst posebej omenimo suhljatega škratca (*Coenagrion pullchelum*), ki je v tem delu Slovenije redek, deviškega pastirja (*Aeshna isocetes*), črnega ploščca (*Libellula fulva*) in malinovordečega kamenjaka (*Sympetrum fonscolombii*).

Če si za zaključek še na kratko ogledamo območje Krajinskega parka Središče ob Dravi, lahko s seznama doslej zabeleženih 28 vrst kačjih pastirjev, večinoma po-

pisanih pred četrto stoletja, posebej omenimo zavarovanega kačjega potočnika, pa rjavo devo in višnjevo devo (*Aeshna affinis*). Prav tukaj pričakujemo še marsikatero zanimivo najdbo, med drugim smo že večkrat predlagali načrtno iskanje rumenega porečnika (*Gomphus flavipes*), še eno naravovarstveno pomembno vrsto iz *Direktive o habitatih*, o kateri vemo v Sloveniji zelo malo in je pri nas dolgo veljala za izumrlo.

Območje še ohranjene rečne loke ob stari strugi Drave med Mariborom in Središčem ob Dravi je izstopajočega nacionalnega in evropskega naravovarstvenega pomena, o čemer zgovorno govori podatek, da je poleg mreže območij *Natura 2000* in krajinskih parkov vzdolž reke celotno območje vključeno tudi v meddržavno Unescovo biosferno območje Mura-Drava-Donava (MAB MDD). Kačji pastirji so drobni, čudoviti leteči biseri izjemne biotske raznovrstnosti tega koščka Slovenije. Zaradi njihove ogroženosti, bioindikatorskega potenciala ali pa zgolj navdušujoče lepote jih ne smemo spregledati. Potrebne so dodatne raziskave, ki bodo natančneje opredelile njihovo razširjenost, velikost populacij in ogroženost posameznih vrst. Tudi ob reki Dravi nas v prihodnje čaka še veliko odonatološkega dela, ki bo gotovo prineslo zanimive nove najdbe in spoznanja.

Viri:

- Bedjanič, M., Pirnat, A., Šalamun, A., 1999: *Prispevek k poznavanju kačjih pastirjev širšega območja ob reki Dravi med Ptujem in Središčem ob Dravi, severovzhodna Slovenija (Insecta, Odonata)*. *Natura Sloveniae*, 1: 45-69.
- Dijkstra, K.-D. B., Schröter, A., Lewington, R., 2020: *Field guide to the Dragonflies of Britain and Europe. Second edition*. London: Bloomsbury Publishing, 336 str.
- Kotarac, M., 1997: *Atlas kačjih pastirjev (Odonata) Slovenije z Rdečim seznamom: projekt Slovenskega odonatološkega društva*. Miklavž na Dravskem polju: *Center za kartografijo favne in flore*, 205 str.
- Kotarac, M., Šalamun, A., Weldt, S., 2003: *Strokovna izhodišča za vzpostavljanje omrežja Natura 2000: Kačji pastirji (Odonata) (končno poročilo)*. Naročnik: MOPE, ARSO, Ljubljana. Miklavž na Dravskem polju: *Center za kartografijo favne in flore*, 104 str.
- Kotarac, M., Bedjanič, M., Pirnat, A., Šalamun, A., 1996: *Dragonfly records from the Dravograd area, northern Slovenia (Odonata)*. *Opuscula zoologica fluminensia*, 144: 1-9.
- Vinko, D., Žlender T., Ribar, A., 2021: *Terenski vikend SOD: Ptuj 2021 – nove najdbe koščičnega škratca Coenagrion ornatum, prodnega paškratca Erythromma lindenii, zgodnjega trstničarja Brachytron pratense, črnega plošča Libellula fulva in dristavičnega spreletavca Leucorrhinia pectoralis na Štajerskem*. *Erjavecia*, 36: 11-22.
- Wilderdmuth, H., Martens, A., 2019: *Die Libellen Europas: Alle Arten von den Azoren bis zum Ural im Porträt*. Wiebelsheim: Quelle & Meyer, 958 str.

Dr. Matjaž Bedjanič je biolog, ukvarja se s favnistiko in ekologijo kačjih pastirjev, kobilic in potočnih rakov v Sloveniji in na Balkanu. Pozornost namenja tudi taksonomiji, zoogeografiji in ohranjanju favne kačjih pastirjev jugovzhodne Azije, predvsem Šri Lanke. Dejaven je pri raziskavah in ohranjanju mokrišč, zlasti sta mu ljubi terensko delo in naravoslovna fotografija. Zaposlen je na Oddelku za raziskave organizmov in ekosistemov na Nacionalnem inštitutu za biologijo. Dela pri večletnem integriranem naravovarstvenem LIFE projektu LIFE-IP NATURA.SI.

Ali Šalamun je biolog, kačje pastirje raziskuje od leta 1992 in je soustanovitelj Slovenskega odonatološkega društva. Zaposlen je v Centru za kartografijo favne in flore v Miklavžu na Dravskem polju, kjer sodeluje pri različnih projektih in je odgovoren za vzdrževanje podatkovne zbirke ter raziskave kačjih pastirjev. Z veseljem se odpravi na teren raziskovat tudi druge, predvsem vodne živalske skupine. Reko Dravo je med popisovanjem kačjih pastirjev že večkrat preveslal.

Damjan Vinko je biolog in profesor biologije ter član Slovenskega odonatološkega društva, ki od leta 2007 preučuje kačje pastirje tudi na različnih mladinskih taborih. Ukvarja se z zagovorništvom narave, vpet je v izdelavo novega evropskega rdečega seznama kačjih pastirjev, sodeluje pri organizaciji mednarodnih srečanj odonatologov Balkana, leta 2022 pa je v Kamniku vodil Evropski odonatološki kongres. Od samega nastanka je odgovorni urednik biltena slovenskih terenskih biologov in ljubiteljev narave Trdoživ.